

روش تألیف مقالات دایره المعارفی

فاطمه نوذری*

دبیرخانه دایره المعارف پزشکی اسلام و ایران، فرهنگستان علوم پزشکی جمهوری اسلامی ایران

مقدمه

مقاله‌هایی معتبر و موثق، براساس موازین اصیل علمی، تهیه کنند. به این طریق، علاوه بر آن که در نهایت مقاله مناسب و مطابق با روش‌های دقیق دانشنامه نگاری تهیه می‌شود، نیرو و زمان و در نتیجه هزینه کم‌تری در این راه صرف می‌شود.

مطلب آغازین

به طور کلی، منابع مرجع آثار زیرساختی هستند و هر اثر زیرساختی بر آثار دیگر تأثیر می‌گذارد. اثر زیرساختی، بسان نیروگاه برق، مراکز تولیدی دیگر را به کار می‌اندازد، ضمن این که به مصرف هم پاسخ می‌گوید. کتاب مرجع موثق، زیرساخت آموزش و پژوهش است.

هر مقاله برای رسیدن به اهدافش چشم اندازی را برای خود ترسیم می‌کند. این چشم انداز، از منظر نویسنده آن است که نوشته‌اش خواننده شود و مورد ارزیابی و استفاده قرار گیرد، و این ارزیابی و استفاده، در درجه اول توسط مخاطبانی صورت می‌گیرد که خطاب ضمنی مقاله به آنهاست؛ کلیه تدابیر و فنونی که از سوی نویسنده به کار می‌رود در خدمت دست یابی به آن چشم انداز است. اینکه مقاله به چه زبانی نوشته شود، در چه بستری درج گردد، رویکرد به مسئله چگونه باشد، و چه رهنمودهایی ارائه شود؛ همگی در جهت رسیدن به وضعیت هنجارینی است که هر نوشته در نیل به آن تلاش می‌کند.

دایره‌المعارف‌ها شامل آثاری جامع در قالب مقاله هستند که دارای پیوستگی معنایی بوده و توسط متخصصان و براساس دیدگاهی روشن از حوزه موضوعی مربوط، نوشته می‌شوند. این منابع مرجع، آینه رشد و توسعه علوم و تفکر در جامعه

کتاب مرجع موثق و قابل اعتماد تأثیر شگرفی در ارتقای سطح دانش و علم و فرهنگ یک جامعه دارد و البته مرجع ترین کتاب مرجع، دایره‌المعارف است. نقش یک دایره‌المعارف این است که آگاهی و اطلاعات قابل اعتماد را، به ایجاز و اختصار، در هر زمینه و رشته‌ای در اختیار علاقه مندان قرار دهد؛ بدین گونه انسان در مرحله اول به یک مرجع قابل اعتماد مراجعه می‌کند و اگر پس از پیدا کردن کلیات و رئوس مطالب به کسب اطلاعات بیشتر مایل بود می‌تواند به منابع گزیده و قابل اعتمادی که ذیل هر مدخل در دایره‌المعارف ذکر شده است مراجعه کند؛ به اصطلاح دایره‌المعارف ام‌الکتب و مرجع المراجع است.

هدف از این مقاله، آشنایی مؤلفان مقاله‌های دایره‌المعارف‌ها به طور عام و دایره‌المعارف پزشکی ایران و اسلام به طور خاص، با شیوه صحیح نگارش مقاله دایره‌المعارفی است. مطالب این مقاله، در سه بخش ارائه خواهند شد.

- در بخش نخست، پس از ذکر تعریفی از دایره‌المعارف‌ها به اهداف این منابع مرجع و سپس به اهمیت مخاطب در تهیه مقاله دایره‌المعارفی، پرداخته می‌شود.
- جایگاه دایره‌المعارف، ویژگی‌ها، اصول تدوین و ساختار مقاله‌های دایره‌المعارفی در بخش دوم ارائه خواهد شد.
- در بخش سوم، مطالب مربوط به اهمیت منابع و شیوه‌های استناد و نیز نگارش و ویرایش مقاله توسط مؤلف، مورد بحث قرار می‌گیرد.

پس از مطالعه این مقاله، مؤلفان با شیوه‌های نگارش مقاله‌های دایره‌المعارفی آشنا می‌شوند و قادر خواهند بود

هستند. هیچ یک از کتاب های مرجع به اندازه دایره معارف کاربرد ندارد.

در اوایل سده هفدهم، فرانسویس بیکن هدف خود از نگارش *Instrauratio magna* را "آغاز یک ساختار و دید کاملی از علوم، هنرها و کلیه دانش بشری بر اساس اصول صحیح به منظور ایجاد و پروراندن یک رابطه منطقی و معقول بین اشیاء و ذهن" ذکر می کند.

هدف دایره معارف، ارائه اطلاعات پایه و مختصر ولی جامع از تمامی شاخه های دانش (در دایره معارف های عمومی) و یا از رشته معینی از دانش (در دایره معارف های تخصصی) است. هدف یک دایره معارف معمولاً با نیاز مراجع کنندگان به آن رابطه مستقیم دارد. آموزش و پژوهش نیز از اهداف تهیه این نوع منابع به شمار می آید؛ امروزه تغییرات ایجاد شده در روش های آموزش و یادگیری باعث اهمیت پیدا کردن دایره معارف ها، در این امر شده است. تهیه دایره معارف های موثق و معتبر، به جامعه مخاطب، کمک می کند مفاهیم پایه مربوط به متون خود را مقاله ت بشناسند و مرزها و پیوندهای دقیق میان این مفاهیم را به سهولت تعیین کنند.

با توجه به مطالب بالا هدف از تدوین دایره معارف ها عبارتند از:

- ارائه اطلاعات مختصر و جامع از تمامی شاخه های دانش و یا از رشته معینی از دانش
- برآوردن نیازهای اساسی و پایه مخاطبان عام و خاص
- کمک به آموزش و ارتقای سطح یادگیری مخاطبان
- کمک به تهیه اطلاعات پایه برای آغاز پژوهش در زمینه های مختلف
- آشناسازی مخاطبان با مفاهیم پایه مربوط به متون خود
- کمک به تعیین دقیق مرزها و پیوندهای مفاهیم در موضوع های مختلف یا یک موضوع خاص

نکته مهم (۱): این نوع منابع، در اصل و در معنای مقاله ت خود، جای ارائه پژوهش نیست؛ وقتی نتیجه پژوهش ها در بسترهای مناسب دیگر منتشر شود، سپس بررسی و نقادی شوند، واقعیت ها و مسلمات آنها معلوم گردد، و نیز زمانی که داده ها و اطلاعات حاصل از آنها به حدی از تراکم برسد که به

سادگی قابل بازیابی نباشد، به دایره معارف ها راه می یابند. آن گاه مقاله دایره معارفی که بدین گونه شکل گرفته است با اطلاعاتی پایه، دقیق، و مناسبی که ارائه می دهد، اساس پژوهش های بعدی در آن حوزه می شود.

نکته ی مهم (۲): در دایره معارف ها باید مناسب ترین و مرتبط ترین اطلاعات درج شود. با توجه به تحولاتی که در روش های دستیابی، گردآوری و سازماندهی اطلاعات رخ داده است، شیوه تألیف مقاله های دایره معارفی هم تغییر کرده است؛ روزگاری هر اطلاعی که به دست می آمد، غنیمت تلقی و در دانشنامه گنجینه می شد، امروزه هر اطلاعی دیگر غنیمت قلمداد نمی شود و پدیده اضافه بار اطلاعاتی در بحث انتقال اطلاعات، جدی تر از گذشته مطرح است و دیگر اطلاع کم ارتباط و کم فایده را به مخاطب منتقل نمی کنند.

تدوین و انتشار منابع زیرساختی مرجع، نظیر دایره معارف ها، زمانی ضروری می شود که انباشت و تراکم اطلاعات در موضوع یا حوزه ای به حدی می رسد که بازشناسی و بازیابی اطلاعات به سادگی میسر نباشد. در واقع، وقتی در حوزه ای حجم اطلاعات افزایش یابد و تراکم شود، یافتن اطلاعات مناسب و دقیق آسان نیست و این ضرورت پیش می آید که از طریق کتاب های مرجع، از جمله دایره معارف ها، و به کمک روش های فشرده سازی اطلاعات و انتقال حداکثر اطلاعات با حداقل کلمات و در حداقل زمان، و نیز به کمک تدبیرهای بصری (عکس، جدول، نمودار و جز آن)، اطلاعات قابل بازشناسی و بازیابی باشد.

غلامحسین مصاحب می نویسد: "مقالات دایره معارف ها نباید در یک زمینه معین، حرف نهایی را بزند و همه گفتنی ها را بگوید و جای حرف جدیدی را باقی نگذارد".

عبدالحسین آذرنگ بیان می کند: "مقاله دایره معارفی، منزل اول و مرحله آغازین پژوهش است، نه پایان سفر؛ جایی است که رهسپار وادی پژوهش نخستین نقشه راه، نخستین رهنمود و نخستین اطلاعات را به دست می آورد تا سفر خود را آغاز کند؛ منزل آخر سفر پژوهش نیست، باراندازی نیست که محموله های پژوهشی را در آن خالی کنند؛ گونه ای

اطلاعات دقیقی در باره سطح دانش و تحصیلات، گرایش‌ها و علاقه‌ها، و نیازهای اصلی و مهم آنها، داشته باشد. هدف دایره‌المعارف با نیاز مراجعه‌کنندگان به آن رابطه مستقیم دارد و مطالب آنها باید بر اساس پاسخگویی به نیازهای مشخص آنان به پیش رود.

در تدوین مقاله‌های دایره‌المعارف بریتانیکا، سه نیاز مشخص استفاده‌کنندگان چنین ذکر شده است:

۱. کسب حقیقت یا حقایق، با سرعت و سهولت؛

۲. کشف معانی این حقایق؛ و

۳. تجدید نظر در تمام زمینه‌های یادگیری

براساس اهمیت مخاطب و برای برآوردن این سه نیاز بود که مورتیمر آدلر، نویسنده و ویراستار دایره‌المعارف بریتانیکا، این دایره‌المعارف را به سه بخش مقدمه دانش (Propaedia)، دانش کلان (Macropaedia) و دانش خرد (Micropaedia) تقسیم کرد.

دایره‌المعارف‌ها از نظر گستره به سه گروه قابل تقسیم‌اند:

۱. دایره‌المعارف‌های عمومی که همه رشته‌های معارف و علوم بشری را در بر می‌گیرند و بین رشته‌های مختلف علمی قائل به اولویت و امتیاز نیستند.

۲. دایره‌المعارف موضوعی یا تخصصی که در یک زمینه واحد به طور مثال، جغرافیا یا حقوق بین‌الملل یا علوم سیاسی یا انسان‌شناسی یا فلسفه یا پزشکی و ... اطلاعات لازم را در بر دارند. دایره‌المعارف حاضر، دایره‌المعارف موضوعی در زمینه تاریخ پزشکی ایران و اسلام است.

۳. دایره‌المعارف‌های تخصصی‌تر که به موضوع معینی از یک رشته معین اختصاص دارند مانند دایره‌المعارف حقوق بشر یا دایره‌المعارف دموکراسی به انگلیسی یا دایره‌المعارف فقه اسلامی.

مخاطبان براساس این گستره به دو دسته عام و خاص تقسیم می‌شوند. دایره‌المعارف عمومی، برای مخاطب عام و غیرمتخصص و دایره‌المعارف تخصصی و تخصصی‌تر برای مخاطب متخصص نوشته می‌شود. در نوع اول، زبان و بیان ساده و غیراصطلاحی است. مقاله دایره‌المعارف عمومی خطاب به همه افراد غیرمتخصص و برای کسانی که نخستین

سمینار (بذرپاشی) است نه سمپوزیوم (جشن خرم‌ن)؛ شب بدرقه علم جوست، نه روز استقبال از عالم".

بنابراین:

۱. در تهیه مقاله‌های دایره‌المعارفی ارائه اطلاعات موثق و معتبر، گزیده و مرتبط با موضوع مد نظر است؛

۲. در حوزه‌های مختلف، دایره‌المعارف‌ها از منابع زیرساختی به شمار می‌آیند که بر نوشته‌های دیگر در آن حوزه‌ها، تأثیر می‌گذارند؛

۳. دایره‌المعارف‌ها توسط متخصصان و براساس دیدگاهی روشن از رشته و تخصص آنان نوشته می‌شوند؛

۴. هدف دایره‌المعارف، ارائه اطلاعات مختصر ولی جامع، منطبق با نیازهای مخاطب حوزه مربوط است؛

۵. آموزش مفاهیم و کمک به پژوهش نیز از اهداف مهم یک دایره‌المعارف است؛

۶. اطلاعات پس از طی فرایندی شامل انتشار، بررسی و نقادی و تثبیت و رسیدن به میزانی که به سادگی قابل‌بازرسی نباشد، به دایره‌المعارف‌ها راه می‌یابند.

هر اثر علمی، هنری دارای مخاطب است، حتی اگر خالق اثری مدعی باشد که مخاطبان خاصی را در نظر نداشته و تنها برای دل خود به خلق اثر دست زده است، حداقل یک مخاطب را پذیرفته و آن خود او است. مخاطب جزو مؤلفه‌های هر اثر تولیدی است که نویسنده آگاهانه بر می‌گزیند، یعنی روی سخنش با او است. به همین اعتبار، زبان و بیان خاص، اصطلاحات ویژه، و ساختار مشخصی را برای ارائه کار خود انتخاب می‌کند. مخاطب بیرون از اثر تولید شده نیست، بلکه جزئی از آن است. اما زمانی که اثری تولید و منتشر شد، تبدیل به دارایی اجتماعی می‌شود، که همگان در استفاده از آن آزادند.

مخاطب دایره‌المعارف:

همه دایره‌المعارف‌ها در یک سطح و برای یک کاربرد خاص، تدوین نمی‌شوند و بر حسب این که برای چه کسانی تهیه شوند و از آن چه استفاده‌ای بکنند، سطح و کاربرد آنها تغییر می‌کند. نویسنده مقاله دایره‌المعارفی می‌داند که دارای مخاطب خاص خود است. وی باید این مخاطب را به خوبی بشناسد و

گام را در مطالعه یا پژوهش در زمینه‌ای یا برای کسب اطلاعات اصلی پایه برمی دارند، نوشته می‌شود.

مخاطبان نوع دوم، دایره‌المعارف تخصصی، متخصصان و دانشجویان و محققان رشته‌های تخصصی هستند، در نتیجه زبان و بیان آنها تخصصی است و کاربرد واژگان در آنها محدودیت ندارد؛ زبان ادبی با همه واژگان رایجش در آن به کار می‌رود. در واقع، مقاله دایره‌المعارف تخصصی، خطاب به متخصص، یا افرادی که در حوزه‌های تعیین شده دایره‌المعارف قرار است متخصص شوند، نوشته می‌شود.

غلامحسین مصاحب درباره اهمیت مخاطب چنین می‌نویسد:
"از نظر من دایره‌المعارف به عنوان ام‌الکتاب و مرجع المراجع آن قدر باید به خواننده و مخاطب کمک کند که راه را برایش باز کند و اطلاعاتی اصیل و عمومی را به وی بدهد که برای دانستن بیشتر بتواند به منابع ذکر شده مراجعه کند."

ممکن است دایره‌المعارف، نه تنها برای متخصصان و محققان رشته، بلکه برای افرادی که علاقه‌مندان به آن حوزه به شمار می‌آیند نیز کاربرد داشته باشد. بنابراین مقاله دایره‌المعارف مسیری میانه در پیش می‌گیرد و در عین سادگی بیان و زبان، مطالب مربوط به آن حوزه را منتشر می‌کند. دایره‌المعارف پزشکی ایران و اسلام نیز یک منبع تخصصی صرف نیست، و شامل عمده مطالب مربوط به تاریخ پزشکی در ایران و اسلام است، علاوه بر متخصصان این حوزه، هر فرد علاقه‌مند به این حوزه می‌تواند از آن استفاده کند.

رسانه‌ای که نوشته علمی در آن قرار می‌گیرد و بستری که قرار است مقاله از طریق آن اشاعه یابد، نقشی مهم در تعیین هویت و رسالت آن نوشته دارد؛ گونه‌های متفاوت این محمل‌ها؛ مانند کتاب، نشریه، مجموعه مقاله، و دایره‌المعارف یکی از عوامل تعیین کننده شیوه ارائه نوشته و هدف آنهاست. به طور مثال، در رسانه‌ای همچون کتاب، درج مطالبی که هنوز پایه‌های نظری آنها شکل نگرفته و در مقاله‌های علمی و پژوهشی و تحلیلی، از منظرهای متفاوت به آنها پرداخته نشده است، مناسب به نظر نمی‌رسد. زیرا کتاب بستر مناسبی برای سخن نویسنده نیست، بلکه مبتنی بر مبانی و

آرایی است که از نظر اهل تخصص پذیرفته شده و قبول عام یافته است. صاحبان اندیشه‌ها، ترجیح می‌دهند از طریق ارائه مقاله در نشریه‌ها، سمینارها و جز آن، اندیشه خود را اشاعه دهند و منتظر نمی‌مانند تا مطالبی در حد کتابی پرفصله برای نشر فراهم شود.

مقاله دایره‌المعارفی، در مرتبه دیگر و شاید بالاتری قرار دارد زیرا پس از آنکه اندیشه‌ای در قالب مقاله‌ای شکل بگیرد و پس از تحلیل و تفسیرهای فراوان و گسترده‌تر شدن آن و مورد تأکید متخصصان مختلف قرار گرفتن، به دایره‌المعارف راه می‌یابد. بنابراین مقاله دایره‌المعارفی دیگر، اشاعه اندیشه‌ای نو نیست، بلکه اندیشه‌ها پس از طرح در قالب مقاله و گزارش علمی و پس از گرد آمدن به صورت کتاب، دستمایه مقاله‌های دایره‌المعارفی قرار می‌گیرند. زیرا بر آنها اجماع لازم وجود دارد و صحت مطالب توسط متخصصان و صاحبان اندیشه‌ها به تأیید رسیده است.

هر نوع نوشته منضبطی که الگو و هنجارهای مربوط به مقوله خود را رعایت کرده و چارچوب تعریف شده ویژه‌ای را پذیرفته باشد نوشته علمی است. ویژگی‌های هر نوشته علمی برحسب اینکه چه هدفی را دنبال کند یا برای چه بستری (مقاله‌نامه، مجله، دایره‌المعارف، و جز آن) تهیه و تدوین شده باشد متفاوت است و این تفاوت هم به دلیل ماهیت آن بسترهاست و هم به سبب مخاطبانی است که از نوشته استفاده می‌کنند یا نگارش برای آنان پیش بینی شده است.

مقاله‌های دایره‌المعارفی با مقاله‌های مجله‌های علمی تفاوت ماهوی دارند. مقاله مجله علمی ممکن است گزارشی باشد از تحقیقی که اصالتاً به صورت میدانی یا آزمایشگاهی انجام شده و حاصل آن در قالب مقاله‌ای تحقیقی برای سنجش و نقادی اهل فن در مجله درج شده است. مقاله دایره‌المعارفی مبتنی بر اسناد و مدارک و منابعی است که پیشاپیش موجود بوده و مورد جست و جو و بازیابی قرار گرفته است. به همین سبب، مستند بودن در مقاله دایره‌المعارفی حائز اهمیت فراوان است. هر پاره اطلاعاتی که در مقاله دایره‌المعارفی درج می‌شود برگرفته از سند و مدرکی است که به گونه‌ای پیش از تدوین آن مقاله، به صورت‌های مختلف - اعم از چاپی، خطی، برون‌داد رایانه‌ای، و

جز آن موجود بوده است.

شده باشد و باید فارغ از ارزشگذاری و جانبداری له یا علیه اندیشه‌ای خاص باشد و بتواند تصویری از اطلاعات موجود در یک زمینه را عرضه کند. هر گاه در آنها گرایش به جهت ویژه‌ای باشد، این گرایش باید از سر جمع اسناد و مدارک حاصل آمده باشد نه از تمایلات ذهنی نویسنده. داوری و تحلیل، تنها براساس برداشت از اطلاعات داده شده و از طرف مخاطب صورت می‌گیرد.

۳. ایجاز: یعنی دایره‌المعارف باید اطلاعاتی اجمالی به خواننده بدهد، حتی دایره‌المعارف‌های تخصصی نیز که معلومات عمومی و تخصصی را خود جای داده‌اند اگر موجز بودن در آنها نادیده گرفته شود سبب بزرگ و حجیم شدن بی‌مورد آنها خواهد شد. همانطور که گفته شد وقتی در حوزه‌ای حجم اطلاعات افزایش یابد و متراکم شود، یافتن اطلاعات مناسب و دقیق آسان نیست و این ضرورت پیش می‌آید که از طریق کتاب‌های مرجع، از جمله دایره‌المعارف‌ها، و به کمک روش‌های فشرده‌سازی اطلاعات، انتقال حداکثر اطلاعات با حداقل کلمات و در حداقل زمان... صورت گیرد.

تنظیم طرح مقاله

در تهیه مطالب علمی لازم است طرحی اولیه برای آن در نظر گرفته شود. اقدام به این امر باعث می‌شود، گردآوری مطالب از منابع مختلف، با رعایت سرفصل‌های این طرح صورت بگیرد. از آنجایی که یک مقاله دایره‌المعارفی، بخشی از یک ساختار بزرگ‌تر، یعنی مقاله‌ای از مجموعه مقاله‌های یک دایره‌المعارف است، باید به منظور دستیابی به انسجام لازم در تمام مقاله‌ها، از الگوی واحدی پیروی شود. بنابراین، سرفصل‌های این طرح اولیه، می‌تواند همان الگوی مقاله‌ها باشد.

ساختار مقاله دایره‌المعارفی:

محتوای مقاله دایره‌المعارفی طبق انتظاری که برای آن تعریف می‌شود قابل تعیین و تعریف است. اما اینکه هر مطلب در چه محلی از مقاله قرار گیرد، امری است که به ساختار مقاله مربوط می‌شود و معمولاً تابع سیاستگذاری‌های دست‌اندرکاران آن است که از طریق الگوی پیشنهادی آنان به نویسنده ابلاغ

دایره‌المعارف‌ها ارائه دهنده اطلاعات پایه در زمینه‌های مختلف موضوعی هستند و نویافته‌هایی که حاصل پژوهش اصیل بوده و قبلاً به محک اهل تتبع سنجیده نشده و مورد نقد قرار نگرفته است در دایره‌المعارف‌ها عنوان نمی‌شوند. در دایره‌المعارف‌ها و اصولاً در همه کتاب‌های مرجع، تعبیر و تفسیر و نظر شخصی نباید راه داشته باشد زیرا هیچ کس برای رأی و نظر خاص فردی، به کتاب مرجع رجوع نمی‌کند. کتاب مرجع باید بتواند واقعیت حوزه خود را کاملاً مستند و بی‌طرفانه شناسایی و عرضه کند.

عبدالحسین آذرنگ در باره دکتر مصاحب، می‌نویسد:

"دکتر مصاحب نگارش مقاله دایره‌المعارفی را مرحله‌ای بسیار والاتر از مقاله‌ای معمولی می‌دانست. مقاله دایره‌المعارفی احاطه‌ای می‌خواهد که از حد شناخت بسته و محدودی از یک مفهوم فراتر می‌رود و باید برگستره‌ای فراتر از موضوع آن مقاله تسلط داشت تا بتوان مطلبی صحیح، علمی، و روشمند در حد و اندازه‌ای مشخص مدون کرد. به زعم مصاحب، کسی که این جسارت را یافته تا مقاله‌ای دایره‌المعارفی بنویسد، لابد این تسلط علمی را نیز در خود سراغ گرفته است که به چنین مهمی دست می‌یازد."

ویژگی‌ها:

۱. توصیفی بودن: الگوی مقاله‌های دایره‌المعارفی توصیف است. نویسنده مقاله دایره‌المعارف، در باره موضوع اظهار نظر نمی‌کند. تنها ممکن است، در مواردی که اختلاف نظر وجود دارد نظرات مختلف را با ترتیب خاصی بیاورد و به ذهنیت نویسنده مقاله بستگی دارد که در مورد کدام یک توضیح بیشتری بیاورد و کدامیک کم‌تر. به هر حال سبک نگارشی توصیفی یا روایی است و وی در مقام داوری نخواهد بود و اگر خواننده‌ای به مباحث تحلیلی نیاز داشته باشد می‌تواند به منابع و مراجعی که در ذیل آن آمده، مراجعه کند. قطعیت مقاله‌های دایره‌المعارفی نسبت به نوشته‌های دیگر، بیشتر است.

۲. بی‌طرفی: اطلاعات مقاله‌های دایره‌المعارفی باید به گونه‌ای باشد که هر قدر ممکن است از جانبداری در آنها فاصله گرفته

می‌شود. این سیاستگذاری ممکن است در دایره‌المعارف‌های گوناگون متفاوت باشد. این امر را می‌توان با مقایسه ساختارهای مختلفی که در دایره‌المعارف‌های مشهور جهانی وجود دارد، مشاهده کرد؛ ساختار آنها، تقریباً شبیه معماری‌ها و طراحی‌هاست. در معماری و طراحی سازه‌ها، اصول، کلیات و مبانی مشترک وجود دارد اما امکان ندارد دو معماری یا دو طراحی اصیل، با کاربردهای همسان - نه غیرهمسان - مخالفت عین هم باشد. به طور مثال، ساختمان دو دانشگاه، دو پایانه یا دو فرودگاه عین هم نیست؛ حال آن که خدمات در همه پایانه‌ها و فرودگاه‌های بین‌المللی یکسان یا همسان است.

نویسنده مقاله دایره‌المعارفی نه تنها از سیاست دایره‌المعارف در مورد ساختار مقاله آگاه است بلکه الگوهای متفاوت گونه‌های مختلف مقاله‌ها - نظیر شرح حال‌ها، مفاهیم، اماکن، آثار، و جز آن را می‌شناسد.

جامعیت و ارتباط با سایر مقاله‌ها

همراه با رعایت ساختار، صرف نظر از دامنه موضوعی یا اندازه آن، مقاله دایره‌المعارفی باید از جامعیت برخوردار باشد، یعنی آنچه را که ماهیت مطلب ایجاب می‌کند تحت پوشش قرار دهد، و در عین حال از استقلال و خودبسندگی لازم نیز برخوردار باشد. مقاله، باید به گونه‌ای نوشته شود که در درون مطلب سیر کند نه فقط در باره مطلب باشد. البته باید توجه داشت که این جامعیت و استقلال امری نسبی است و در قیاس با سایر مقالات مرتبط با آن موضوع در دایره‌المعارف سنجیده می‌شود. به عبارت دیگر ممکن است مطلبی به چندین مدخل (عنوان) دایره‌المعارفی تقسیم شده باشد و از برآیند مقاله‌های آن مدخل‌ها، جامعیت مورد نظر تأمین شود. در واقع مقاله دایره‌المعارفی را زمانی می‌توان با اطمینان نوشت که آگاهی از مطالب پیش‌بینی شده برای سایر مقاله‌های وابسته نیز حاصل شده باشد.

در کتاب شیوه نامه دایره‌المعارف پزشکی اسلام و ایران، هر مقاله در این دایره‌المعارف از بخش‌های زیر تشکیل می‌شود:

- مدخل: مدخل اسم یا موضوعی است که مقاله در باره آن نوشته شده و توضیحات جامع و مانعی را در باره این مدخل

در اختیار خواننده قرار می‌دهد. مدخل ممکن اسم، موضوع، اثر، یا هر پدیده خاص در حیطه پزشکی اسلامی باشد.

- معرف: معرف جمله‌ای است معمولاً بدون فعل که در نخستین سطر مقاله ذکر می‌شود و مهم‌ترین و کلی‌ترین آگاهی‌ها را در باره مدخل به خواننده انتقال می‌دهد. منظور از آوردن معرف آن است که خواننده با مراجعه به مدخل نیازمند آگاهی‌هایی در زمینه خاصی باشد، مجبور به مطالعه کل مقاله نشود. بنابراین، معرف مقاله، به تعبیری، موضوع اصلی ذکر شده در مقاله است.

- متن مقاله: ساختار اصلی مقاله متن مقاله است که آگاهی‌های لازم را براساس ترتیب‌های متعدد که هر یک برخاسته از نوع مقاله است به خواننده منتقل می‌کند.

- منابع: بخش منابع هر مقاله، فهرستی از کتاب‌ها، مقاله‌ها و روی هم رفته "مدارکی" است که مقاله با استفاده و مراجعه به آنها تهیه شده است. علاوه بر آن که آگاهی‌های لازم در باره مدخل از متن مقاله به خواننده منتقل می‌شود، در بخش منابع مقاله، خواننده با مهم‌ترین پژوهش‌های انجام شده در زمینه موضوعات طرح شده در مقاله آشنا می‌شود و با مراجعه به آنها، آگاهی‌های خود را در باره موضوع/مدخل تکمیل می‌کند یا گسترش می‌بخشد. بنابراین پس از متن مقاله، منابع مقاله مهم‌ترین بخش هر مقاله به حساب می‌آید.

همچنین در فصل چهارم شیوه نامه مذکور با عنوان "ساخت مقالات"، الگوهای متفاوت مقاله‌های این دایره‌المعارف از قبیل (زندگی نامه‌ها، بیماری‌ها، کتاب‌ها و آثار علمی، مؤسسات و نهادها)، تبیین شده است. بنابراین:

۱. از الگوی پیشنهادی مربوط به گونه‌های مختلف مقاله‌ها (نظیر شرح حال‌ها، مفاهیم، بیماری‌ها، آثار، و جز آن) پیروی کنید و از این طریق مسیر هماهنگی مطالب دایره‌المعارف را هموار سازید.

۲. مقاله شما باید جامع و مانع باشد، یعنی آنچه را که ماهیت مطلب ایجاب می‌کند بنویسد، در عین آنکه مطالب آن، از استقلال و خودبسندگی لازم نیز برخوردار باشد.

اطلاعات موجود در منابع معتبر می‌پردازد. در واقع نویسنده با استفاده از منابع، به کندو کاو در موضوع می‌پردازد، مطالعه می‌کند، مقایسه می‌کند، مشورت می‌کند، یادداشت بر می‌دارد و فکر می‌کند. او با اشراف کامل بر منابع، قادر است مقاله‌ای قابل درک و منسجم ارائه کند.

برای شناخت و مکان یابی و استفاده از منابع پژوهشی، محققان از منظرهای مختلف منابع را دسته بندی می‌کنند.

الف. تقسیم بندی گروهی بر اساس انواع منابعی است که یا خود نقش اطلاعات دهی دارند (ردیف اول) یا مراجعه کننده را به منابع دیگر ارجاع می‌دهند (ردیف دوم) و یا به گونه ای تنظیم شده اند که باز یابی آنها آسان است (ردیف سوم):

۱. منابع ردیف اول یا دسته اول، که مستقیم و بلاواسطه جواب مراجعه کننده را می‌دهند. مانند دایره‌المعارف‌ها، فرهنگ‌ها، شرح حال‌ها و منابع جغرافیایی. به طور مثال وقتی به اطلاعاتی در باره ابن سینا نیاز داریم، در صورت مراجعه به دایره‌المعارف فارسی، لغت نامه‌دهخدا، دایره‌المعارف اسلام، دایره‌المعارف تشیع و شرح حال‌ها، اطلاعاتی در چند پاراگراف تا چند صفحه به دست خواهیم آورد.

نمونه‌هایی از منابع ردیف اول برای استفاده در دایره‌المعارف پزشکی اسلام و ایران عبارتند از:

- دایره‌المعارف‌ها:
  ۱. دایره‌المعارف بزرگ اسلامی (تاکنون ۱۶ جلد)
  ۲. دانشنامه جهان اسلام (تاکنون ۱۳ جلد)
- فرهنگ‌ها:
  ۱. لغت نام دهخدا
- شرح حال‌ها:
  ۱. عیون الانباء فی طبقات الاطباء از ابن ابی‌اصیبه به فارسی و عربی
  ۲. وفيات الاعیان و انباء انباء الزمان از ابن خلکان
  ۳. کتاب تاریخ الاطباء از ابن جلجل
  ۴. کتاب معجم المؤلفین از عمر رضا کحاله
- منابع جغرافیایی:
  - معجم البلدان از یاقوت حموی
  - ۲. منابع ردیف دوم یا دسته دوم، که به جای پاسخگویی

۳. در حین حفظ انسجام درونی به انسجام بیرونی مقاله اهمیت دهید: در واقع مقاله دایره‌المعارفی را زمانی می‌توان با اطمینان نوشت که آگاهی از مطالب پیش بینی شده برای سایر مقاله‌های وابسته نیز حاصل شده باشد.

همان گونه که موضع هر موجود را در پیوند با اسلاف آن ارزش گذاری می‌کنند، در شجره تولیدات علمی نیز، روابط میان اسلاف و اخلاف از طریق نوع، میزان، و چگونگی ارتباط هر خلف با اسلاف خود قابل ارزشگذاری است. به همین دلیل، ارتباط هر مقاله علمی با آثار پیشین چه‌ریزه ای از هستی شناسی آن مقاله است.

هر استناد ممکن است اثری را به شهادت بگیرد، از طریق آن به نظریات خود مهر تأیید بزند، اثری را مورد نقد قرار دهد، یا جایگاه اثر تولید شده را در شبکه ارتباطات علمی و سایر آثاری که دغدغه ای مشابه دارند استوار سازد. میزان استواری هر اثر در شبکه آثار مربوط به یک حوزه، موکول به چگونگی استفاده از یافته های پیشین در آن حوزه است: اینکه آیا با وجود استفاده های مکرر از آثار پیشین، هویت اثر تولید شده حفظ گردیده یا تنها تجمیعی از یافته ها در کنار هم جنگی از آنها فراهم آورده است؛ اینکه امانت واقعی در استنادها رعایت شده و فی الواقع به همانی که استفاده شده استناد گردیده یا گره های میانی شبکه نادیده گرفته شده است؛ اینکه آیا درک مقاله‌ای از یافته های پیشین صورت گرفته یا بالعکس آرائی به آثار پیشین نسبت داده شده که صحت آن محل تأمل است و این سوء انتصاب ناشی از سوء درک بوده است.

مقاله دایره‌المعارفی، مجموعه‌ای از اطلاعات صحیح‌گزینش شده از آثار محققان، دانشمندان، و متخصصان مقاله‌اندیش است که به شکل منظم و ساختارمند ارائه می‌شود. نگارش مقاله‌ها هر چه اصولی تر باشد و منطبق با ساختار و الگوی صحیح صورت گیرد، در هزینه و زمان، صرفه جویی می‌کند. رعایت اصول نگارش صحیح با تکیه بر اطلاعات صحیح و موثق امری مهم است.

در مقاله دایره‌المعارفی نظریه‌های خاص و فردی ارائه نمی‌شود بلکه نویسنده به مطالعه، جست و جو و جمع‌آوری

"گواهی عمدی" (Witting testimony) یا "گواهی غیر عمد" (Unwitting testimony) باشند. برخی منابع تعمداً برای آیندگان تهیه می‌شوند و شامل پیام، اطلاعات یا برداشت‌هایی هستند که تهیه کننده منبع از روی تعمد، قصد انتقال آنها را داشته است. این گونه منابع حاوی گواهی عمدی هستند. منابع دیگری نیز هستند که پیغام‌ها و اطلاعاتی در خود دارند که تولید کننده آنها قصد و نیت انتقال عمدی آنها را نداشته است. این گونه منابع، حاوی گواهی غیر عمد هستند. برخی مورخان معتقدند، منابعی که بدون قصد انتقال به آیندگان تهیه می‌شوند، نسبت به منابع دیگر، ارزش استنادی بیشتری دارند.

استناد به منابع:

اهمیت منابعی که نویسنده مقاله دایره معارفی در تدوین مقاله، جست‌وجو و گردآوری می‌کند در واقع تضمین کننده ساختار بیرونی مقاله است. ساختار بیرونی نوشته ناظر بر رابطه هر نوشته با نوشته‌های پیشین است که از طریق استناد به آثار گذشته، موضع خود را در بافت و شبکه علمی یک رشته یا حوزه علمی مشخص می‌کند و معلوم می‌دارد که در مسیر یک اندیشه علمی، کدام وجه یا جنبه از آن و چه مقدار از بار مسئله را بر دوش دارد. بدیهی است درجه مسئولیت هر نویسنده در تحمل بار اندیشه‌ها و آراء یک حوزه علمی وابسته به نوع نگرش و هدفی است که در پژوهش و نگرش خود اختیار می‌کند. طبعاً سنگینی این مسئولیت که آیا (۱) به ارائه اندیشه‌ای بدیع بپردازد، (۲) اندیشه‌های موجود را شرح و تفضیل کند، (۳) به نقد و ارزیابی یک فکر بنشیند، (۴) برای تکمیل و رفع کمبودها تلاش کند، (۵) مسئله‌ای پیشین را مورد بازنگری و بازپردازی قرار دهد، یا (۶) یافته‌های کهن را تفکیک کرده تلفیقی نو از آنها پدید آورد، بسیار متفاوت خواهد بود.

نکات مهم:

۱. وقتی جنبه مطالعات تاریخی مقاله بیشتر است استفاده از نسخه‌های قدیمی‌تر منابع ارجح‌تر خواهد بود. منابع قدیمی‌تر و تاریخی مواد خامی هستند که شواهدی از فعالیت‌های گذشته

مستقیم به سؤال، مراجعه کننده را به منابع - نوشتاری و دیداری و شنیداری - در آن موضوع ارجاع می‌دهند. مانند برگه دان کتابخانه، کتابشناسی‌ها، مقاله نامه‌ها، نمایه‌ها، چکیده‌ها.

نمونه‌هایی از منابع ردیف دوم برای استفاده در دایره معارف پزشکی اسلام و ایران عبارتند از:

• کتابشناسی‌ها:

۱. الذریعه الی تصانیف الشیعه از آقا بزرگ تهرانی
۲. کتاب الفهرست از ابن ندیم
۳. کشف الظنون از حاجی خلیفه
۴. منابع ردیف سوم یا دسته سوم: تمام منابع غیر از ردیف اول و دوم مانند تمام کتاب‌ها و نشریات، اطلاعات الکترونیکی، متخصصان و جزء آن، منابع مرجع هستند به شرطی که بتوانیم اطلاعات آنها را بازیابی کنیم.
- ب. برخی متخصصان اطلاعات را تقسیم بندی می‌کنند:

۱. اطلاعات ردیف اول یا دسته اول، مواد خام و منابعی هستند که نزدیک ترین ارتباط را از نظر زمان و مکان به موضوع مورد بررسی دارند و در طی همان دوره‌ای به وجود آمده اند که به آن اشاره می‌کنند. در بیشتر موارد، این گونه منابع، اظهارات شاهدان عینی، پیشینه‌های مستندی از مشاهدات نویسنده یا بیان بی واسطه اندیشه‌های وی هستند؛ مانند مقاله‌ها و گزارشی‌هایی که برای نخستین بار تولید شده اند. البته این گونه اطلاعات با احتیاط و تردید از جهت صحت و سقم مورد استفاده قرار می‌گیرد.

۲. اطلاعات ردیف دوم یا دسته دوم، مانند وقتی که اطلاعات ردیف اول در قالب کتاب و سایر منابع گردآوری و ارائه می‌شود و در واقع نوعی پختگی و پرورش در اطلاعات ردیف اول صورت می‌گیرد و مطالب به صورت کتاب ارائه می‌شود.

۳. اطلاعات ردیف سوم یا دسته سوم، نوشته‌های مورخان و افراد دیگر در باره گذشته است. تاریخ‌ها، دایره معارف‌ها، مقالات مجلات و متون مقاله‌ی جزء منابع ردیف سوم محسوب می‌شوند.

ج. دسته بندی دیگر، به ماهیت شواهدی مربوط می‌شود که از این منابع استنتاج می‌شوند. از این دیدگاه، منابع می‌توانند حاوی

بررسی اصالت و صحت سند مربوط می شود و نقد درونی، مقاله‌تی و اعتبار محتوای سند را مد نظر قرار می‌دهد. گورمن و کلایتون (۱۹۹۷) فرایند نقد منابع تاریخی را در هشت گام خلاصه می‌کنند که هر گام مختص پاسخگویی به یکی از پرسش‌های زیر است:

۱. آیا منبع اصالت دارد و واقعاً همان سندی است که ادعا می‌کند؟
۲. منبع از کجا آمده و منشأ آن از کجاست؟
۳. منبع در چه زمانی تولید شده و تاریخ آن مربوط به چه زمانی است؟ تاریخ منبع چقدر به رخداد‌های مورد مطالعه نزدیک است؟ از نظر گاهشماری، رابطه آن با سایر منابع چگونه است؟
۴. نوع منبع چیست (نامه خصوصی، گزارش رسمی، سند عمومی و غیره)؟
۵. منبع توسط چه کسی تولید شده است؟ تهیه کننده منبع چه نگرش‌ها، پیش‌دوری‌ها و علایق پنهانی دارد؟
۶. منبع به چه منظوری تهیه شده است و مخاطبان آن چه کسانی هستند؟
۷. نویسنده منبع تا چه حد در موقعیتی بوده است که بتواند اطلاعات دست اول در باره موضوع مورد نظر پژوهشگر ارائه دهد؟ نقش شنیده‌ها و شایعات تا چه حد است و معاصران سند چه ادراکی از آن داشته‌اند و سند دقیقاً چه می‌گوید؟

گردآوری اطلاعات از منابع:

پس از گردآوری منابع ارزشمند، معتبر و مرتبط با موضوع، نویسنده به مطالعه منبع می‌پردازد. مناسب‌ترین شیوه استفاده از منابع، مطالعه فهرست مطالب و بازیابی کلید واژه‌های مرتبط با موضوع از فهرست‌ها (نمایه‌ها)ی مختلفی است که عموماً در بخش پایانی منبع وجود دارند و راهنمای مطالب موجود در منبع هستند. پس از آن وی آغاز به یادداشت‌برداری می‌کند.

دو نکته مهم:

- نویسنده هیچگاه به حافظه اش تکیه نمی‌کند. آدمی همیشه در گذر فراموشی است. پس وی ضمن یادداشت برداری همواره شماره صفحه و نام و نشان منبع خود را در پایان هر

افراد، سازمان‌ها، جوامع، ملت‌ها و جز آن را شامل می‌شوند. این منابع نه فقط پیشینه‌های نوشتاری، بلکه آثار تاریخی، آثار ادبی و هنری، تاریخ شفاهی و سنت‌های شفاهی، محصولات رسانه‌های ارتباطی و تولیدات فرهنگی متداول (مانند فیلم‌ها، برنامه‌های رادیویی و تلویزیونی، پوسترها)، و جز آن را در برمی‌گیرند. همچنین با توجه به تحول در فناوری ارتباطات، امروزه اسناد و آرشیوهای الکترونیکی، منابع دیجیتالی و محتویات کتابخانه‌های مجازی نیز در زمره منابع پژوهشی تاریخی به شمار می‌روند.

۲. پژوهشگری که در زمینه یک موضوع خاص، به بررسی می‌پردازد، از همان ابتدا کار را با منابع ردیف اول شروع نمی‌کند؛ ترتیب متداول این است که در ابتدا کاوشی گسترده در منابع ردیف دوم به عمل می‌آورد و پیش از بررسی منابع ردیف اول، آشنایی کاملی با نوشته‌های مربوط به موضوع پژوهش به دست می‌آورد.

۳. برای رعایت جامعیت منابع و اجتناب از یک‌سونگری در مطالب مقاله دایره‌المعارفی لازم است پیش از تحریر مقاله جست و جوی جامعی در منابع صورت گیرد و نظر گاه‌های متفاوت و حتی معترض گردآوری شود. یکی از ضوابط سنجش اهمیت مقاله دایره‌المعارفی انعکاس جامع منابع و متونی است که در زمینه موضوع مقاله موجود است. البته این جامعیت کمی نیست بلکه کیفیت منابع گردآمده از لحاظ اعتبار مؤلف، اصالت منابع، انصاف و بی طرفی در برخورد با حقایق در این منابع نیز جزء شرایط ضروری جامعیت است. زیرا فقدان نگرش جامع در منابع مقاله دایره‌المعارفی خود سبب یک‌سونگری مقاله ای خواهد شد که بر مبنای آنها پدید می‌آید. به عبارت دیگر جامعیت منابع دارای درجه کمی و کیفی است و هر دو وجه نیز ارزشی برابر دارند.

اصولاً در انتخاب منابع، ارزیابی و بررسی انتقادی آنها از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. مطالعه باید مطابق با روش انتقادی دقیقی انجام گیرد که وجه مشخصه پژوهش دقیق است. ارزیابی منابع پژوهش به دو شیوه "نقد بیرونی" (External criticism) و "نقد درونی" (Internal criticism) انجام می‌گیرد. نقد بیرونی به

جمله یا هر بند ذکر می‌کند.

• نویسنده ممکن است ضمن گردآوری اطلاعات، در اسم‌ها، تاریخ‌ها، واژه‌ها و ویژگی‌های مطرح شده در منابع گوناگون تناقض پیدا کند و در صحت مطالب منبع مورد استفاده شک کند. این شک کردن تا پایان کار گردآوری اطلاعات ادامه می‌یابد؛ لازم است نویسنده با مراجعه به منابع گوناگون، به مخالفت‌ترین اطلاعات دست یابد و همانطور که گفته شد، نویسنده به کندو کاو در موضوع می‌پردازد، مطالعه می‌کند، مقایسه می‌کند، مشورت می‌کند، یادداشت برمی‌دارد و فکر می‌کند.

مجتبی مینوی می‌نویسد: "داشتن منابع، پاسخ به نیمی از پرسش‌هاست". یعنی هر سؤالی که داشته باشید اگر منبع و یا منابع را بشناسید، در واقع پاسخ نیمی از سؤال را پیدا کرده‌اید، نیم دیگر آن هم جستجو و فکر و تعمق در آن است.

توجه کنید:

بررسی منابع و به دست آوردن اطلاعات لازم برای تألیف مقاله بر عهده مؤلف است، اما ممکن است واحد منابع دایره‌المعارف پزشکی اسلام و ایران، در موارد خاصی اقدام به تهیه پرونده علمی کند. همچنین برای تشکیل زیر بنای علمی لازم برای تألیف مقاله‌ها، در محل فرهنگستان علوم پزشکی جمهوری اسلامی ایران کتابخانه خاصی برای تألیف مقاله‌ها به وجود آمده است و مؤلفان مقالات می‌توانند از آن استفاده کنند.

نویسنده گذشته از نویسندگی، ویراستار کار خود نیز هست. هر نویسنده می‌تواند مقاله‌ی نوشته خود را از نظر موضوع، محتوا، استناد، ساختار، زبان و بیان، و شکل ارائه مطلب ویرایش کند.

- ویرایش موضوعی، محتوایی و استنادی؛ بررسی مقاله‌ی اطلاعات، مقاله‌ی انتخاب اطلاعات و منطقی بودن شیوه ارائه آن است. نویسنده می‌داند که اعتبار مطالب در کتاب مرجع در مقاله‌ی آنهاست. بنابراین یک بار دیگر، مقاله را از نظر مقاله‌ی با منابع مقابله می‌کند. در باره عددها و رقم‌ها، نام‌ها، تاریخ‌ها، فرمول‌های ریاضی و شیمیایی و اصطلاح‌ها شک و تردید می‌کند و برای اطمینان از مقاله‌ی آنها چند منبع معتبر را بازبینی می‌کند. کسب توانایی انتخاب اطلاعات مقاله‌ت، نیازمند

اندیشیدن، مطالعه و تجربه کردن است. نویسنده می‌داند که این مهارت تنها با شناخت مخاطب، و آگاهی از پرسش‌ها و کنجکاو‌های او به دست می‌آید. بنابراین شتاب نمی‌کند. نویسنده تردیدهای گنگی را که ضمن بازخوانی مقاله به ذهنش می‌رسد، کوچک نمی‌شمرد. ممکن است تردیدی ناچیز سبب در هم ریختن کل مقاله‌اش (البته در جهت بهبود) بشود. بنابراین از تغییرات لازم در مقاله‌اش نمی‌هراسد.

- ویرایش ساختاری؛ بررسی طرح مقاله، مطابق با الگوی داده شده، و چگونگی ارتباط میان بندهای مقاله با یکدیگر است. پایان هر بند معمولاً سرآغاز بند دیگر است و میان مطالب هر بند ارتباط مفهومی وجود دارد. در ویرایش ساختاری به این نکته توجه می‌شود که میزان اطلاعات در بندهای گوناگون باید با یکدیگر متناسب باشند (مقاله‌های نمونه در پیوست کتاب شیوه نامه دایره‌المعارف پزشکی اسلام و ایران، ساختار مقاله را به خوبی نشان می‌دهند و راهنمای مناسبی برای نویسنده هستند).

- ویرایش زبان و بیان؛ کاربرد واژگان و اصطلاح‌های مناسب با بیانی گویا و روشن، بررسی مقاله‌ی نکته‌های دستوری زبان و نوشتن بر اساس شیوه نگارش دایره‌المعارف است. نویسنده از وجدان منتقد خود بهره می‌گیرد تا مقاله را از نظر واژگان، کلمه‌ها، ترکیب‌ها و فنون، هنرهای مختلف کاربردهای مختلف داشته باشد. بنابراین در انتخاب واژگان بسیار دقت می‌کند. معیار انتخاب واژگان، اعم از فارسی و غیر فارسی، آنهایی است که در میان مردم، در کتاب‌های مقاله‌ی و در میان کسانی که با این واژگان بیشتر سرو کار دارند بیشتر رواج دارند.

پس از تهیه متن اولیه مقاله، نویسنده، مقاله را در کاغذهای مخصوص ارائه داده شده توسط واحد سفارش، پاکت‌نویس می‌کند و یا با در نظر گرفتن اندازه کاغذ، فاصله سطرها، تعداد کلمه در هر سطر، اندازه حاشیه‌های سمت راست، چپ، بالا و پایین صفحه، و نیز محل درج پانویس‌ها مطالب را تایپ می‌کند.

در پاکت‌نویس مقاله:

• شیوه درج متن، با خطی خوش و خوانا بدون شکسته نویسی و قلم خوردگی (در صورت دست‌نویس بودن) و با

۲. طول مقاله بسیار اهمیت دارد. برای این دانشنامه فضای اختصاص یافته برای هر مدخل، با در نظر گرفتن فضای لازم برای بخش منابع مقاله، براساس اهمیت، در سه سطح تا دو هزار کلمه (سطح ج) از دو هزار تا چهار کلمه (سطح ب) و بیش از چهار هزار کلمه (سطح الف) تقسیم بندی شده است که در هنگام سفارش مقاله به مؤلف ابلاغ می شود. در صورتی که این تعداد را مناسب نمی دانید حتماً با سفارش دهندگان مقاله در میان بگذارید. یا پس از تدوین مقاله در برگه‌ای جداگانه در خصوص بسط دادن یا کوتاه کردن اطلاعات بندهای مقاله نظر خود را ارائه دهید.

۳. برای تهیه مقاله‌ای جامع و مانع همواره مطالب آمده در شیوه نامه دایره‌المعارف پزشکی را پیش چشم داشته باشید؛ به ویژه ساختارهایی که برای مقاله‌های مختلف در این شیوه نامه طراحی شده است به تهیه هرچه مناسب‌تر آنها، کمک خواهد کرد.

۴. به منظور حفظ رعایت روابط درونی دایره‌المعارف، با رجوع به کتاب مدخل نامه دایره‌المعارف پزشکی اسلام و ایران از انتشارات فرهنگستان علمی پزشکی ایران ارجاعات لازم و مهم را در ارتباط با مدخل سفارش شده خود مورد توجه قرار دهید.

۵. الگوبرداری، دقت نظر و الهام‌گیری از نمونه مقاله‌های پیوست، بسیار مهم است.

۶. مقاله شما پس از دریافت توسط دست‌اندرکاران دایره‌المعارف ممکن است رد یا تأیید شود و یا نیازمند بازنگری و تجدید نظر باشد؛ در هر صورت باید دارای سعه صدر باشید، از نقد و تذکر نهراسید و با تلاش و مطالعه بیشتر، مقاله‌اتان را بازنویسی کنید.

فونت مناسب و ساده (در صورت تایپ شدن) باشد؛

- در هر خط بیش از ۱۰ کلمه نوشته یا تایپ نشود؛
- در صورت دستنویس بودن، واژه‌ها، اصطلاح‌ها، و نام‌های ناآشنا به خط خوانا نوشته شود و روی آنها اعراب‌گذاری شود؛
- ضبط لاتین نام‌ها و یا اصطلاح‌ها، با حروف بزرگ در پراکنش و در کنار آنها بیاید؛

- در صورت دستنویس بودن، زیر نوشته‌هایی که باید با حروف سیاه چاپ شود، یک خط راست و زیر آنهایی که باید با حروف ایرانی چاپ شود، یک خط موجدار بکشید؛

- لازم است شماره صفحه، نام مدخل، و نام نویسنده را در تمام صفحه‌های مقاله و صفحه‌های پیوست درج کنید؛

- مشخصات منابع مورد استفاده و نیز منابع برای مطالعات بیشتر را با ترتیبی که در بخش شیوه‌های استناد آموزش داده می‌شود، بیاورید؛

- بهتر است از مقاله، نسخه اضافی تهیه کنید تا هم در صورت گم شدن نسخه اصلی، نسخه دیگری از آن را داشته باشید و هم تغییرات به وجود آمده در مقاله را متوجه شوید؛ و
- محل دقیق تصاویر، نقشه، جدول و ... را به طور دقیق در متن مشخص کنید.

استفاده از الگوهای مناسب زبانی، به کاربردن روش‌های صحیح استناد و ارجاع، و نگارش منابع پایانی مقاله به شیوه‌ی مناسب و مقاله‌ت، جمله‌گی باعث خواهند شد تا علاوه بر آن که در نهایت مقاله مناسب و مطابق با روش‌های دقیق دانشنامه نگاری تهیه گردد، نیرو و زمان و در نتیجه هزینه کم‌تری نیز در این راه صرف شود.

بایدها و نبایدها:

۱. در استفاده از منابع تسلط زبانی شما بسیار اهمیت دارد بنابراین از منابعی استفاده کنید که به زبان آنها تسلط دارید.

منابع

۱. آذرنگ، عبدالحسین. در قلمرو نشر و ویرایش و دایره‌المعارف نگاری. تهران: ققنوس، ۱۳۸۲.
۲. حرّی، عباس. آیین نگارش علمی. تهران: هیأت امنای کتابخانه‌های عمومی کشور، دبیرخانه، ۱۳۸۰؛ چاپ سوم با تجدید نظر، ۱۳۸۱.
۳. حرّی، عباس. "تحلیل اطلاع‌شناختی روشی نو در پژوهش‌های کیفی". اطلاع‌شناسی. س دوم، ش ۳ و ۴ (بهار و تابستان ۱۳۸۴): ۵-۲۰.

۴. حریری، نجلا. اصول و روش های پژوهش کیفی. تهران: دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم تحقیقات، ۱۳۸۵.
۵. زندگینامه و خدمات علمی و فرهنگی دکتر غلامحسین مصاحب. ویرایش امید قنبری. تهران: انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، ۱۳۸۸.
۶. "دایره المعارف نگاری در ایران: در گفتگو با پروفسور امین سرویراستار علمی دایره المعارف ایران". امیر حسین شرافت. کتاب ماه (کلیات): ش ۷۳-۷۴. آذر و دی ۱۳۸۲. ص ۲۴-۳۳.
۷. عباس پور، هومن. شیوه نامه دایره المعارف پزشکی اسلام و ایران. تهران: فرهنگستان علوم پزشکی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۳.
۸. مرادی، نورالله. مرجع شناسی: شناخت خدمات و کتاب های مرجع. تهران: فرهنگ معاصر، ۱۳۷۲.
۹. میرهادی (خمارلو)، توران. راهنمای نگارش فرهنگنامه کودکان و نوجوانان: بر اساس راهنمای نویسنده و ویراستار/تألیف ایرج جهانشاهی و صد و یک نکته در زمینه نوشتن مقاله برای فرهنگنامه کودکان و نوجوانان/ نگارش محمد هدایی. تهران: شورای کتاب کودک، ۱۳۸۵.
۱۰. محقق، مهدی. "دایره المعارف تشیع؛ مکمل دایره المعارف های اسلامی. گفتگو با مهدی محقق. کتاب ماه (کلیات)، ش ۳۹ و ۴۰.
۱۱. پاشایی زاده، حسین. "تاریخچه مختصر دایره المعارف ها و نگاهی به نسخه الکترونیکی دایره المعارف بریتانیکا". کتاب ماه (کلیات)، ش ۶۲ (بهمن ۱۳۸۱): ۱۲-۱۹.

Archive of SID